

rabi, sam ni več svoboden. Razumeli smo, da je bistvo svobode v tem, da je ne zlorabljam.

Učil nas je, da imamo tudi svobodni svoje dolžnosti.

Naša dolžnost je, da nas svoboda ne uspava. Vprašanje svobode je vprašanje vesti. Biti svoboden pomeni biti svoj.

Učil nas je upati.

Naučil nas je, da resnično upanje ni porojeno iz strahu in obupa. Upanje je budnost človeka v človeku. Resnično upanje je razum, ki usmerja človekovo ravnanje. S tem da nam je pokazal pravo upanje, nas je naučil ustvarjati prihodnost s tem, kar imamo.

22. maja 1960

Tito v očeh sveta

Tito in Jugoslavija sta bila v dneh, ko je bil bolan naš predsednik, najbrž najbolj ponavljajoča se tema v številnih priložnostih njih in poglobljenih zapisih svetovnega tiska. Rdeča nit, ki se je vlekla skozi domala vse tuje časopisje, naklonjeno in nenaklonjeno predsednikovi osebnosti in naši državi, je bila ugotovitev o usodni povezanosti in medsebojni zgodovinski soodvisnosti Tita in nove Jugoslavije, prav zato tudi tako pogosta razmišljanja o usmeritvi Jugoslavije v tako imenovanem »obdobju po«, hkrati pa tudi ugibanja o tem, koliko bosta Evropa in svet znala in zmogla tudi v prihodnje spoštovati in ceniti Titovo in jugoslovansko izkušnjo, ki postaja vse bolj dragocena in privlačna alternativa v neprestano se ponavljajočih konfliktnih soočanjih današnjega in jutrišnjega sveta. Za ilustracijo takšnega pisanja v tujini smo izbrali — tudi zaradi možnosti primerjave različnih miselnih izhodišč znotraj iste družbe — dva prispevka iz italijanskega tiska, objavljena v dveh glasilih z različno politično usmeritvijo, tudi pri nas znanega Alberta Moravie, velikega skeptika italijanske intelektualne levice in Giuseppa Boffa, naprednega zgodovinarja in publicista, organiziranega komunista in privrženca italijanske »poti« v socializem.

Bajka o velikem demiurgu

Morda bo nekega dne kdo pripovedoval o množicah, ki so spale tisočletja in se končno lepega dne prebudile. Vsi se ne prebujajo hkrati, ampak ko pridejo v tisto fazo korenitih sprememb življenjskih razmer, ki se imenuje industrijska revolucija. Ko se množice postopoma prebujajo,

v tem krču razblinjanja sanj razdirajo stare družbe in volijo ljudi, ki jih bodo zastopali pri porajanju nove. Ti ljudje, ki so vzniknili iz množic, so ne le utelešenje njihovih vrlin, ampak, žal, tudi slabosti. Sicer pa so to bili običajni ljudje; od drugih so se razlikovali predvsem po izjemni življenjski moči. Nekateri od teh ljudi so kraljevali vse do konca svojega življenja, nekateri kratko, nekateri pa so morali s prestola, komaj so se povzpeli nanj. Tako so nekateri umrli v svoji postelji, drugi, vrženi s prestola, v pregnanstvu, nekateri pa spet zaradi krogel strelskega voda. Toda vsi brez izjeme so bili siromašnega rodu, kakor kmet, ki v pravljici postane kralj: eden je bil pleskar, drugi učitelj v šoli, tretji delavec, četrti semeniščnik itd.

Tudi naši povesti o Titu bi želeli dati obliko bajke, kajti življenja Stalina, Hitlerja, Mussolinija, Kemala Atatürka, Naserja, Gandhija in končno Tita samega imajo nekatere značilnosti bajke prav zaradi svojega individualistične narave, vendar, če jih pozorno pogledamo, ni v njih videti nič anarhičnega, pač pa so v zvezi z največjimi družbami, ki so kdaj obstajale na svetu, družbami množic. To so posamezniki družbe kljub kultu osebnosti in ideološki demagogiji, ki so v nekaterih primerih privedli do lastnega propada in do propada množic, ki so jih zastopali. Reči je treba, da so, čeprav se pogosto tega niso zavedali, prispevali k ustvarjanju nove družbe, ki se je popolnoma razlikovala od prejšnje.

Titov primer takoj pokaže, da je redek v tej kategoriji reprezentativnih ljudi. Njegova pot vodi iz mraka skozi romaneskne zgrade in nezgode do svetlobe politične oblasti ob nenehnem vzponu, ki ga je končno kronala zavidljiva neomajnost. Tito je kot malokdo poznal sredstva in razumel meje in naravnosti ciljev, kar potrjuje, da je prej utelešenje vrlin kot pa slabosti množic, ki jih zastopa. Konec koncev nam Tito kaže — prav zato, ker ni šef kakšnega velikanskega carstva, kot sta bila Stalin ali Mao, ampak majhne države — da niso vsi oblastniki na oblasti zaradi demagogije in zaslepljenosti množic; da posameznikove vrednote prihajao na površje tudi v obdobju množice; da končno obstajajo izjemni posamezniki, ki so kljub svoji izjemnosti sposobni, da koristijo in da imajo korist, ko se posvetijo eni stvari in, z eno besedo, ko se uklonijo razumu.

Tisto, kar je v dolgem Titovem življenju še bolj opazno, je njegova sposobnost, sprva nagonška, potem pa čedalje bolj razumska, da se zlije z zgodovinskimi tokovi tudi kljub zelo močnim pretresom in da v njih do kraja ostane. V prvem obdobju svojega življenja si je Tito pridobil bistvene izkušnje v vojni, zaporu in revoluciji s skromnostjo učenca, ki se je namenil kar največ iztisniti iz svojega šolanja. Oznaka, da je kdo šel skozi šolo življenja, je splošna, v Titovem primeru pa gre za bogato vojno izkušnjo, ki si jo je pridobil med vojskovanjem na ruskem bojišču; gre za to, da se je ob svojem bivanju v carski Rusiji, ko je bila v razpadanju, naučil v veličastnih razsežnostih gledati veličasten propad neke družbe; gre za to, da je, končno, neposredno spoznal oblike in tok revolucije; to govori morda o očitni resnici, vendar globoki, ki ima trdno ozadje prav v splošnih mestih. Potem smo v dolgem obdobju življenja, v obdobju, v katerem se pojavlja kot

politik, komunistični bojevnik v Španiji in Jugoslaviji, vodja partizanov med vojno, vodja diktature proletariata po vojni, navzoči smo pri razvoju Titove osebnosti v različnih okoliščinah, ki so ga naredile za zgodovinsko osebnost, kakršna je danes. Med temi okoliščinami, ki potrjujejo to, kar imenujemo Titov odgovorni individualizem, je treba najprej poudariti njegovo odločitev še iz časa med vojnama, da zaneti politični boj v Jugoslaviji brez pomoči ZSSR, naslanjajoč se samo na moči v lastni deželi. Takšna izbira je bila morda v teh okoliščinah potrebna, vendar je bila v prihodnosti odločilna; iz nje so zrastle nasprotovanje Stalinu, jugoslovanska pot v socializem, industrijska revolucija, zasnovana na samoupravljanju in, z eno besedo, ustvarjanje komunistične družbe s svobodnim izražanjem nezadovoljstva.

Zdi se, da je Tito proletarski vodja, ki je najbolj razumel pomen liberalnega izročila. Občutek za to je dobil deloma kot oče slovansko-sredozemske domovine, v katero je nenehoma prodirala evropska kultura z avstro-ogorskimi vplivi, deloma pa prav zaradi majhne površine svoje domovine: treba jo je bilo narediti pomembno zaradi pristnih hotenj vedoč, da se to ne da uresničiti na podlagi velikosti njenega ozemlja in števila prebivalcev. V tem smislu je Tito tudi socialistični vodja, ki je v poskusih, da bi izravnal komunistični univerzalizem z nacionalnimi posebnostmi, prišel najdlje. Tito je po drugi svetovni vojni vložil vse svoje napore v ustvarjanje nacije, ki bi mogla biti alternativa močni in velikanski Sovjetski zvezi. Ali je Tito uspel z dejstvi dokazati, da komunizem ni združljiv z izkazovanjem nezadovoljstva? Nemara je danes še pre zgodaj, da bi na to odgovorili. Toda Tito je vsekakor pokazal, da komunizem lahko tudi ni enovit in da lahko obstaja več komunizmov. Ta neovrgljiv dokaz o pluralizmu pojavov komunizma je po našem mišljenju največji Titov prispevek svetu.

Alberto Moravia,
L'Espresso, 4. 2. 1980

Zakaj nam je Tito tako blizu

Ljubezen in bolečina nista edina občutka, ki v teh trenutkih porajata strah, s katerim spremljamo vesti, ki prihajajo k nam iz Beograda o novem poslabšanju Titovega zdravstvenega stanja. Veliko močnejše je v nas občutenje globokega spoštovanja in resnobe, ko prisostvujemo tistemu, kar lahko brez strahu pred retoričnostjo imenujemo poslednji brezupni boj nekega velikega borca, tovariša po orožju, kajti drugače se ne da opisati odpora, s katerim se spoprijemlje z boleznijo in ki so ga od njega pričakovali zdravniki in sodelavci, da bi odložili, podaljšali in naredili zložnejši in manj boleč tisti trenutek, ko ne bo več stal na čelu jugoslovanske države.

Razumljivo je, da ta bitka zbuja iskrena čustva ne samo v nas. V galeriji premišljeno izbranih vodilnih osebnosti stoletja ima Tito že svoje mesto. Je eden tvorcev našega obdobja. Toda uspel si je, drugače kot drugi, pridobiti ugled v svetu ne po tem, da je bil na čelu velikih sil in držav s